

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI JOQARI BILIMLENDIRIW, ILIM HÁM
INNOVACIYALAR MINISTRLIGI**

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI VETERINARIYA HÁM SHARWASHÍLIQTÍ
RAWAJLANDIRIW KOMITETI**

**SAMARQAND MÁMLEKETLIK VETERINARIYA MEDICINASI,
SHARWASHÍLIQ HÁM BIOTEXNOLOGIYALAR UNIVERSITETI
NÓKIS FILIALÍ**

**VETERINARIYA MEDICINASI HÁM SHARWASHÍLIQTAĞÍ AKTUAL
MASHQALALAR HÁM OLARDÍN SHESHIMLERI**
atamasındağı xalıq aralıq ilimiy hám ilimiy-texnikalıq konferenciya
materiyalları TOPLAMÍ
15-noyabr 2024-jıl

**"VETERINARIYA MEDITSINASI VA CHORVACHILIKDAGI DOLZARB
MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI" mavzusidagi xalqaro**
ilmiy va ilmiy-texnik anjuman materiallari
TO'PLAMI
15-noyabr 2024-yil

**СБОРНИК материалов
международной научно и научно-технической конференции
"АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВЕТЕРИНАРНОЙ МЕДИЦИНЫ И
ЖИВОТНОВОДСТВА И ИХ РЕШЕНИЯ"**
15 ноября, 2024 г

NÓKIS-2024

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI JOQARI BILIMLENDIRIW, ILIM HÁM
INNOVACIYALAR MINISTRLIGI**

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI VETERINARIYA HÁM SHARWASHÍLÍQTÍ
RAWAJLANDÍRÍW KOMITETI**

**SAMARQAND MÁMLEKETLIK VETERINARIYA MEDICINASI,
SHARWASHÍLÍQ HÁM BIOTEXNOLOGIYALAR UNIVERSITETI
NÓKIS FILIALÍ**

**VETERINARIYA MEDICINASI HÁM SHARWASHÍLÍQTAĞÍ AKTUAL
MASHQALALAR HÁM OLARDÍN SHESHIMLERI**
atamasındaǵı xalıq aralıq ilimiy hám ilimiy-texnikalıq konferenciya
materiyalları TOPLAMÍ
15-noyabr 2024-jıl

**"VETERINARIYA MEDITSINASI VA CHORVACHILIKDAGI DOLZARB
MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI" mavzusidagi xalqaro**
ilmiy va ilmiy-texnik anjuman materiallari
TO'PLAMI
15-noyabr 2024-yil

СБОРНИК материалов
международной научно и научно-технической конференции
**"АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВЕТЕРИНАРНОЙ МЕДИЦИНЫ И
ЖИВОТНОВОДСТВА И ИХ РЕШЕНИЯ"**
15 ноября, 2024 г

NÓKIS-2024

xususiyatlari, uning sistematikadagi o'ri, laboratoriya diginozi. Intent Research Scientific Journal, (2023). 2 (6), 132–140.

9. Salimov B.S., Daminov A.S. Zoologiya. Darslik. Toshkent, 2018.

10. Erimov Sirijiddin Farkhodovich, & Norbaeva Maftuna Bakhadir qizi. Some biological features of the stage of progression of cystogony of the causative agent of dichroceliosis. Intent Research Scientific Journal, (2023). 2(10), 70–77.

11. Erimov Sirojiddin Farkhodovich, & Arislanbekov Ilkhambek Arislanbek o'gli. Epizootology of orientobilgarciosis of sheep in the aralseebucht. Intent Research Scientific Journal, (2023). 2(10), 106–114.

N. Dauletbaev; U. Shakilov. Changes in postnatal ontogenesis of turkeys. Res. Jou. Ana.Inv. 2024, 5, 1-4.

12. Bazarov, Q. K., & Shakilov, U. N. (2023). Sigirlar mastitiga mikrobiologik usulda diagnoz qo'yish, davolash va profilaktikasini takomillashtirish. golden brain, 1(11), 39-43.

13. Kamalova, A. I. The significance of echinococcosis in veterinary medicine and human life. Creative Commons Attribution 4.0 International License., (2024). 1(5), 90-95.

GASTROFILYOZ KESELLIGI QOZGAWTIWSHILARINA ANTIGELMINT DARI ONIMLERI TASIRI

Shakilov U.N., Erimov S.F., O'ktamov A.A.

Samarqand mámleketlik veterinariya medicinasi, sharwashılıq hám
biotexnologiyalar universiteti Nókis filiali

Annotatsiya. Bul maqala atlarda gastrofilyoz kesalligi jáne onıń qozǵawtıwshıları haqqında zárúrli maǵlıwmatlardı óz ishine aladı.

Gastrofilyoz - atlardıń den sawlıǵına qawıp salıwshı entomoz kesellik bolıp, maqalada onıń tarqalıwı, biologiyalıq qásiyetleri hám oǵan qarsı qollanılatuǵın antigelmint dári ónimleriniń natıyjeliligi haqqındaǵı maǵlıwmatlar keltiriledi. Izertlew nátiyjeleri tiykarında bul dári ónimleriniń gastrofillarga qarsı gúresdegi áhmiyeti hám roli kórsetilgen. Bul maqalanıń nátiyjeleri gastrofilyozdı aldın alıw hám emlew ushın nátiyjeli sheshimlerdi islep shıǵıwda járdem beredi.

Gilt sózler. Gasteraphilida, bioekologik, gastrofilyoz, abiotik hám biotik tásirler, ekologik, invaziyanıń intensivligi hamde ekstensivligi, shidamlılıǵı, migratsiya, metemarfoz, pupa, imago, pillorik ham bezli bólek, kardial, parazit jánlıklar, ekologik tasirler, antigelmintik.

Kiriw. Gastrofilyoz kesalligi veterinariya hám ekologiya tarawlarında saldamlı parazitlar máselelerden biri esaplanıp, kesellik tiykarlanıp atlardıń as sińiriw sistemasın zálleleydi hám ulıwma jaǵdayın jamanlastıradı. Bul maqala, kesellikke qarsı qollanılatuǵın antigelmint dári ónimleriniń natıyjeliligin úyreniw hám bahalawǵa qaratılǵan.

Sońǵı jıllarda atlarda gastrofilyoz keselligine qarsı qollanılatuǵın antigelmint dári ónimleriniń natıyjeliligi tómelenip baratırǵanlıǵı gúzetilip atır. Bul, tiykarlanıp, parazitlerdıń bul qurallargá salıstırǵanda shıdamlılıq payda etiwı hám

antigel'mintlerdın tańlap tásir etiwi menen baylanıslı. Ivermektin jáne onıń tuwındıları tiykarındaǵı keń tásir sheńberli antigelmint preparatlar júdá kóp islep shıǵarılıp atır hám qollanılıp atır. Biraq, olardıń hádden tıs kóp qollanıwı parazitler arasında rezistentlikti kúsheytirmekte, bul bolsa emlew nátiyjelerin sezilerli dárejede pasaytıredi [1, 2, 3].

Keselliklerge tuwrı kesellikti diagnoz qoyıw, onı nátiyjeli emlewdiń zárúrli shártı bolıp tabıladı. Atlarda gastrofilyoz keselligin anıqlaw bir qatar máseleler bar. Atap aytqanda, tiri haywanlarda gastrofilyoz lichinkaların anıqlawdıń IFA hám KBR usılları islep shıǵılǵan jáne bul analizlerdi ótkeriw ushın arawlı buyımlar menen támiyinlengen laborotoriyalar bolıwı kerek. Klinikalıq diagnoz qoyıw procesi kóbinese quramalı bolıp, parazitlerdiń rawajlanıw basqışları hám klinikalıq belgileriniń basqa kesellikler menen uqsaslıǵı sebepli anıq kesellikti diagnoz qoyıw qıyınlasadı. Bul bolsa emlewdiń natiyjeliligin pasaytıredi hám keselliktiń tarqalıwın baqlawda qıyınshılıq tuwdıradı. Nátiyjede kesellik sebepli sharwashılıq xojalıqlarına ekonomikalıq zálel baqlanadı.

Qaraqalpaqstan Respublikası sharayatında bul kesellik úyrenilmegen. Sonıń menen birge, jabayı bir tuyaqlılar arasında gastrofilyozdıń ekologiyalıq tárepten tarqalıwı da zárúrli másele esaplanadı. Klimat sharayatları, sonday-aq, ıssı hám qurǵaqalay hawa rayı, samal tezligi, ıǵallıq dárejesi hám topıraq hám de suw resurslarınıń minerallıǵı sıyaqlı ekologiyalıq faktorlar parazitler rawajlanıwına hám invaziyanıń tarqalıw intensivligine úlken tásir kórsetedi.

Jabayı haywanlar gastrofillar ushın tábiyiy rezervuar wazıypasın oteydi, bul bolsa parazittıń atlar populyaciyasına qayta kirip keliwine hám keselliktiń dawamıy tarqalıwına alıp keledi. Bul jaǵday gastrofilyozdıń aldın alıw hám baqlaw usılların islep shıǵıwda ekologiyalıq faktorlardı esapqa alıw zárúr ekenligin aytıp otedi.

Izertlew maqseti. Atlarda gastrofilyoz keselligin antigelmint dári ónimleri járdeminde emlewdiń ekonomikalıq natiyjeliligin asırıw bolıp tabıladı. Sonıń menen birge, Aral teńiziniń qurıwınan payda bolǵan qurǵaqlıqlarda, ekologiyalıq qáwipsiz aymaqlarında hám qorıq jerlerde jabayı bir tuyaqlılardıń bul kesellik menen zıyanlanıwın kemeytiwden ibarat. Bul maqsetler arqalı keselliktiń tarqalıwın baqlaw hám haywanlar den sawlıǵın támiyinlew ushın nátiyjeli sheshimlerler islep shıǵıw rejelestirilip atır.

Izertlew wazıypaları: Tómendegi wazıypalardı ústin turatuǵın dep belgiledik:

-atlarda gastrofilyoz keselligin emlewde qollanılatuǵın inekcion hám awız arqalı ishiriletuǵın antigelmintik qurallarınıń natiyjeliligin salıstırıw;

-emlewdiń nátiyjeli usılın islep shıǵıw;

-Qaraqalpaqstan Respublikası sharayatında invaziyanıń intensivligi hám ekstensivligin anıqlaw ;

Izertlew materialları hám usılları: gastrofilyoz keselligi qozǵawtıwshılarınıń biologiyalıq rawajlanıwı, Ózbekstan Respublikasında olardıń ushiraw dárejelerin analiz qılıw ushın ádebiyat dáreklerinen keń paydalanıldı.

Antigel'mintik qurallarınıń natiyjeliligin salıstırıwda 2024 jıldıń avgust - oktyabr ayları aralıǵında Qaraqalpaqstan Respublikası Shımbay rayonında

bordaqığa bağılıp atırğan 14 bas atlardıń 7 basına Brovafarma kompaniyasında islep shıǵılǵan makrosiklik laktonlar toparına kiretuǵın avermektinlerdiń eki yarım sintetik tuwındısı Brovermektin 1% li eritpesi qollanba tiykarında ineksiya etilgen bolsa, qalǵanına EQUIMAX (ivermektin 1, 87%/prazikvantel 14, 03%) pastasınan paydalanıldı.

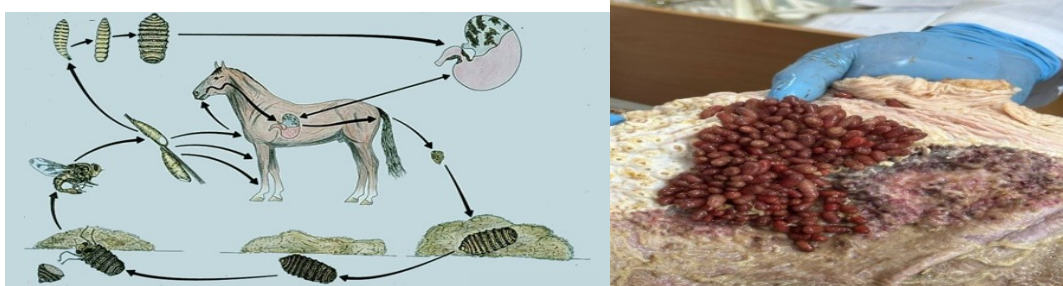

1-suwret. Qollanılǵan antigelmintikler hám qozǵatıwshınıń asqazandaǵı kórinisi.

Bul atlar antigelmintik qurallar menen qayta isengeninen 45-60 kún múddet ótkennen gósh ónimdarlıǵı ushın soyılǵanda úlgieler alındı hám Samarqand Mámleket veterinariya meditsinasi, sharwashılıq hám biotexnologiyalar universiteti Nókis filialı "Veterinariya meditsinasi hám farmakologiyası" kafedrası oqıw laboratoriyalarında invaziya intensivligi hám ekstensivligi anıqlandı.

Alınǵan nátiyjeler analizi. Ádebiyat maǵlıwmatlarınan usıladı aytıwǵa boladı gastrofiloz - bul stomatit, faringit, as qazan -ishek traktınıń motor -sekretor iskerliginiń buzılıwı, sharshaw hám hátte haywanlardıń nabit bolıwı menen kórinetuǵın bolatuǵın as qazan bókesi lichinkalari tárepinen shaqırılǵan kesellik bolıp, atlar, eshekler hám ǵashılar kesellikke beyim bolıp tabıladı [4, 5, 6, 7].

Kóbineze jaylawlarda jaz, jaz-gúzek (ayırım aymaqlarda) dáwirlerinde, tiykarlanıp ıssı hawada zıyanlanıw júz beredi. Imogasi eki qanatlı nasiykoma bolıp, urǵashısı juplasıw ushın erkegin izlep 10 kliometr uzaqlıqqa shekem uship baradı, keyininen atalǵan máyeklerin taq tuyaqlılar murın átirapı, ayaqlar hám moyın jollarına búrkiw jolı menen biriktiredi. Lichinkalar máyekte 7-16 kún dawamında rawajlanadı, olar máyek ishinde úsh ayǵa shekem jasawǵa ılayıq. Birinshi basqısh lichinkalari máyekten shıǵıp, attıń terisi boylap háreketlenip, qishiwdi keltirip shıǵaradı.

2-suwret. Gastrofilyoz qozǵatıwshılarınıń biologiyalıq rawajlanıwı hám patalogiyası.

Haywan qishiytuǵın orınlardı tisleri menen tirnaǵanda, máyekler attıń awız boslıǵına kirip, tańlay, jıyek, til, erinlerge jabıadı hám 18-28 kún dawamında

rawajlanadı. Keyin olar eriydi hám as sińiriw kanalında payda bolatuǵın 2 hám 3-basqısh lichinkalarına aylanadı. Jetilgen lichinkalar tezек penen sırtqı ortalıqqa shıǵarıladı, hám olar háraketlenip topıraқ astına 5-7 santimetrge shekem kirip sharshaǵa aylanadı hám de metamarfoz jolı menen shıbın-shirkeyge aylanadı. Bul basqısh eki hápteden bir yarım ayǵa shekem dawam etedi [8, 9, 10, 11].

Getrofilyozdıń klinikalıq belgileri sanalǵan-stomatit hám faringit lichinkalar birinshi basqıshında anıqlanadı. Awız boslıǵın teksergende, silekey qabatlarında lichinkalardıń jip tarizli, oralǵan migratsiya jolları anıq kórinedi. Stomatit penen shaynaw hárketi buzıladı, faringit penen bolsa suw hám awqattı jutıw qıyınlasadı. Bunıń sebebinen atlar basların aldınǵa sozip aladı. Lichinkalardıń 2-3 basqıshı xarakterli belgilersiz júz beredi. As sińiriw iskerligi buziliwi hám kolikqa uqsas awrıwlar, anemiya, sharshaw, sıyaqlı ulıwma belgiler menen keshedi [11, 10, 9].

Sol sebepli kesellikti anıqlaw awız boslıǵı silekey qabatında birinshi fazalı lichinkalardı, sonıń menen birge stomatit hám faringitti anıqlaw tiykarında ámelge asırılsa, 2-3 basqıshlı lichinkalardı anıqlaw ushın diagnostik gelmintsizlentiriwden paydalanıladı.

Bizler tárepimizden Shımbay rayonında bordaqıǵa baǵılıp atırǵan 14 bas atlarda antigelmintik qurallar nátiyjesin anıqlaw maqsetinde ótkerilgen izertlewde Brovafarma kompaniyasında islep shıǵılǵan Brovermektin 1% li eritpesi ineksiyasidan keyin atlar tezegi tekserildi. Nátiyjede 16 saattan 2 kún aralıǵında gastrofil lichinkalari hám nematodalar tezек penen sırtqa shıǵa basladı. EQUIMAX pastasi qollanbada belgilengen muǵdarda qollanılǵanнан 2-5 kún ótkennen lichinkalar ajralıp shıǵıwı anıqlandı.

Bul atlar gósh ónimdarlıǵı ushın soyılǵanda olardıń as sińiriw sisteması gelmintologik tekserilgen edi. Antigelmintikler qollanılǵan 14 bas atlar barlıǵında minimal 103 nusqadan, maxsimal 463 nusqaǵa shekem gastrofil lichinkalari bar ekenligi anıqlandı. Sonnan, antigelmintik ineksiya etilgen atlarǵa inaziyaniń ortasha initensivligi 181 nusqanı, awız arqalı qolanılǵanlarında bolsa ortasha intensivlik kórsetkishi 249 nusqanı quradı.

Juwmaqlaw ham usınıslar. Qaraqalpaqstan Respublikası Shımbay rayonında atlar arasında Gastrofilyoz keselligi keń tarqalǵanlıǵı bul regionda kesellikke qarsi gúres ilajların jetilistiriwdi talap etedi;

- Brovermektin pereparati EQUIMAX antigelmintik quralına qaraǵanda Gastrofilyoz keselligin emlewde nátiyjeli ekenligi anıqlandı;

- Keselikte diagnostik gelmintsizlentiriwde Brovafarma kompaniyasında islep shıǵılǵan makrosiklik laktonlar toparına kiretuǵın avermektinlerdiń eki yarım sintetikalıq tuwındı Brovermektin 1% li eritpesi qollanba tiykarında qóllaw usınıs etiledi;

- Jabayı bir tuyaqılılardı kesellikten qorǵawdıń jańa ilimiy tiykarlanǵan innvatsiyalardıń biologiyalıq, ekologiyalıq, ximiyalıq usılların jaratıwdi talap etedi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Аvezимбетов Ш.Д. Биоэкологические и эпизоотологические особенности трематодозов крупного рогатого скота и овец в Республике Каракалпакстан. Автореф. дис.... канд. вет. наук. 2007. С. 24-26

2. Baymuratovich, D. A., Qurbaniyazova, G., & Avezimbetov, S. (2023). Epizootological Features Of Trypanosomiasis (Sleeping Sickness) In Camels And Horses In The Northern Regions Of The Republic Of Karakalpakstan. *Journal of Pharmaceutical Negative Results*, 1158-1163.
3. Dosumbetovich, A. S., & Komoladdinovich, K. S. (2021). New Effective Methods of Treatment of Persistent Infertility in Cows (*Corpusluteumpersistens*). *Academicia Globe*, 2(05), 37-41.
4. Dosumbetovich, A. S., & Kutlymuratovich, S. A. Effective Ways of Treatment of Hidden Chronic Endometritis in Cattle in Karakalpakstan. *Academicia Globe*, 2(05), 240-244.
5. Sh.D.Avezimbetov., & Taylakov, T.I. (2020). Systematics Of Paramphistomatosis, Methods Of Diagnosis, Epizootology, Pathogenesis, Origin Of The Disease And New Methods Of Treatment. *The American Journal of Veterinary Sciences and Wildlife Discovery*, 2(06), 1-6.
6. Shavkat A., Barlikbayevich E. A. Q., Allaniyazovna P. D. In the Conditions of Karakalpakstan, Sheep Fasciolosis and *Fasciola Gigantica* Were First Found in the Lungs. – 2023.
7. Xatamov, T. T., Xoliqov, A. A., & Avezimbetov, S. (2022). Forel balig ‘i jigaridan tayyorlangan “biostimvet” preparatini quyonlarning o ‘sish va ruvojlantirishiga ta’siri. *Agrobiotexnologiya va veterinariya tibbiyoti ilmiy jurnali*, 501-505.
8. Erimov Sirojiddin Farhodovich, Djumaboev Abdurasul Baxt ugli, & Son of Mirzabekov Miyirbek O‘mirbek ugli. (2023). «Quyong otodektozi»ning biomorfologik xususiyatlari, uning sistematikadagi o‘rni, laboratoriya diginozi. *Intent Research Scientific Journal*, 2 (6), 132–140.
9. Salimov B.S., Daminov A.S. *Zoologiya. Darslik*. Toshkent, 2018.
10. Erimov Sirojiddin Farkhodovich, & Norbaeva Maftuna Bakhadir qizi. Some biological features of the stage of progression of cystogony of the causative agent of dichroceliosis. *Intent Research Scientific Journal*, (2023). 2(10), 70–77.
11. Erimov Sirojiddin Farkhodovich, & Arislanbekov Ilkhambek Arislanbek o‘gli. Epizootology of orientobilgarciosis of sheep in the aralseebucht. *Intent Research Scientific Journal*, (2023). 2(10), 106–114.
12. Bazarov, Q. K., & Shakilov, U. N. Sigirlar mastitiga mikrobiologik usulda diagnoz qo ‘yish, davolash va profilaktikasini takomillashtirish. *golden brain*, (2023). 1(11), 39-43.
13. Dauletbaev, N. P., & Tashtemirov, R. M. Hár túrli tábiyiy sharayattaǵi túyetawıqlar postnatal ontogenezinde ayaq suyekleriniń morfometrik qásiyetleri. *Universal journal of medical and natural sciences*, (2023). 1(6), 48-52.